

Лексико-семантичний аналіз мовностилістичних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга

В. І. Бабич*

Херсонський державний університет, Херсон, Україна
* E-mail: vanilaperfection@gmail.com

Paper received 21.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

Анотація. На основі лексико-семантичного аналізу мовностилістичних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга а втор доходить висновку, що такими засобами є особові та присвійні займенники першої, другою та третьою особи однини та множини, зворотні, вказівні, неозначені та заперечні займенники, мовні та контекстуальні синоніми й антоніми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми, авторські окаянізми та прозаїзми, метафоричні й метонімічні загальнономовні та індивідуально-авторські епітети, порівняння, звичайні й концептуальні метафори, метонімії та синекдохи, алегорії, лексичні повтори тощо.

Ключові слова: ліричне я, лексико-семантичний аналіз, мовностилістичні засоби, ідіодискурси Р. Фроста та К. Сендберга

Ліричне я, виступаючи як центральне поняття суб'єктної сфери поетичного дискурсу, є однією з форм авторської свідомості, яка представлена у поетичному дискурсі суб'єктами мовлення й суб'єктами свідомості.

Упродовж останніх десятиліть поетичний дискурс вивчається у різних напрямках лінгвістики та поезики як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Зокрема, поетичний дискурс розглядається вченими з позицій структурно-семіотичного аналізу (О. Галич, М. Зубрицька, І. Ільїн, Дж. Каллер, Ю. Лотман, Р. Скоулз та ін.), когнітивної лінгвістики (Л. Белехова, О. Воробійова, О. Заболотська, Г. Молчанова, Н. Петренко та ін.), лінгвістичної прагматики (М. Акішина, М. Зубець, О. Іссерс, Ю. Левін, Л. Синельникова, А. Хавхун та ін.), комунікативної стилістики (О. Бабелюк, Ф. Бацевич, Н. Болотнова, О. Селиванова та ін.).

Незважаючи на достатньо широкий спектр наукових досліджень, що вирішують проблеми лексико-семантичної та структурно-синтаксичної організації поетичного дискурсу, його функціональних та прагматичних властивостей, сучасні вітчизняні й зарубіжні дослідники здебільшого вирішують проблеми ліричного я у контексті літературознавчих студій, залишаючи невизначеними питання, пов'язані із аналізом мовностилістичних особливостей засобів вираження ліричного я у поетичному дискурсі, його лінгвокогнітивних та комунікативно-прагматичних характеристик.

Мета статті – проаналізувати мовностилістичні засоби вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга на лексико-семантичному рівні поетичного тексту.

В основу нашого дослідження покладено гіпотезу про те, що ліричне я, будучи центральним поняттям суб'єктної сфери поетичного дискурсу представлена суб'єктами мовлення. Отже, ми розуміємо суб'єкт мовлення як двоплановий лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує концептуальну і вербальну іпостасі. Концептуальна іпостась – це узагальнений зміст ліричного я, який структурується концептуальними схемами, що висвітлюють його художню свідомість. Вербальна іпостась – це словесне вираження ліричного я на різних рівнях тексту. У поетичному дискурсі суб'єктом мовлення постає ліричне я, яке може бути виражено у вигляді ліричного героя чи образу автора.

Ліричне я, поряд з іншими категоріями поетичного дискурсу, може реалізовуватися в мовленні за допомо-

гою засобів із різним ступенем експлікації: крім експліцитного вираження явище, що аналізується у нашій дисертаційній роботі, може бути також виражене й імпліцитно. На те, що не весь зміст думки є здатним знайти втілення у мові й мовленні, а поряд з експліцитними засобами вираження існує й більш глибока, непізнана лінгвістами сфера імпліцитної вербалізації людського мислення, у своїх роботах вказували відомі вітчизняні й зарубіжні фахівці в галузі загального й германського мовознавства [1; 2; 3].

Враховуючи неоднозначність у тлумаченні категорій експліцитності й імпліцитності у сучасній лінгвістиці та виходячи з прийнятого в нашій роботі визначення категорії ліричного я, під експліцитними засобами вираження ліричного я ми будемо вважати такі мовностилістичні одиниці, які за формальними ознаками своїх лексичних форм та граматичних конструкцій безпосереднім чином вказують на суб'єкт мовлення – образ автора чи ліричного героя. Відповідно, під імпліцитними засобами вираження досліджуваного явища ми розуміємо усі інші мовностилістичні одиниці, які семантично пов'язані із суб'єктом поетичного твору, але формальні ознаки яких не вказують на нього ані лексично, ані граматично.

У нашому дослідженні ліричне я виступає у двох іпостасях: образ автора та ліричний герой. У цьому контексті досить очікуваним та логічним є той факт, що одними з основних експліцитних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах, що аналізуються, виступають особові та присвійні займенники першої особи однини та третьої особи однини. Більш цікавим, натомість, є той факт, що, окрім використання займенників першої та третьої особи однини, ліричне я може передаватися імпліцитно особовими та присвійними займенниками першої та третьої особи множини, особовими та присвійними займенниками другої особи, а також за допомогою зворотних, вказівних, неозначених та заперечних займенників, про що свідчать наступні приклади.

У вірші "Locked Out" Р. Фрост використовує підназву "As told to a child" (Із розмови з дитиною). Мова йде про квіти, які на ніч залишаються надворі, де немає світла й де у темряві блукають злодії, проте батьки запевняють дитину, що з квітами нічого поганого не може статися, а й якщо якусь квітку й буде знищено, то провина за це цілком лягає на батька, який граючись з

нею увечері, необачно її зруйнував. Поряд з особовим займенником *I* імпліцитними засобами вираження ліричного *я* виступають особові займенники множини *we* та *them*, заперечний займенник *nobody*, вказівний займенник *that*.

У наступному вірші Р. Фроста ліричним героєм виступає садова огорожа, яка, стримуючи вітер, відповідає за формування особливої атмосфери (вологості, кольору, запаху) фруктового саду.

Winds blow the open grassy places bleak; / But where this old wall burns a sunny cheek, / They eddy over it too toppling weak / To blow the earth or anything self-clear; / Moisture and color and odor thicken here. / The hours of daylight gather atmosphere. (R. Frost, "Atmosphere")

Одними з імпліцитних засобів вираження ліричного *я* у даному вірші виступають вказівний займенник *this*, особовий займенник третьої особи множини *they*, неозначений займенник *anything*.

Іншим експліцитним лексико-семантичним засобом вираження ліричного *я* в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга є використання мовних та контекстуальних синонімів й антонімів.

Так, у вірші Р. Фроста "What Fifty Said" автор, від імені якого йде розповідь, наголошує на тому, як змінюється життя та її сприйняття. У молодості юнак вважає своїх вчителів старими та думає, що йому доводиться вивчати те, що було у минулому. Натомість, п'ятдесят років по тому життя продовжує змушувати людину розвиватися, але тепер вчителями вже є молодь, в якій треба навчатися не минулому, а майбутньому. Ця діалектика життя у ліричному плані представлена кількома антонімічними опозиціями: мовними – *young :: old, fire :: cold, past :: future* та контекстуальними – *age :: youth, gave up :: start, mold-ed :: cracked and sprung*.

Вживання мовних та контекстуальних синонімів та антонімів як лексико-семантичного засобу вираження ліричного *я* знаходимо у вірші К. Сендберга "The Liars". У цьому вірші, який Карл Сендберг написав у 1919 році відразу після закінчення першої світової війни, йдеться про брехунів-політиків, «зусиллями» яких у світі розв'язуються все нові й нові війни. Вірш, написаний майже сто років тому назад, залишається актуальним і сьогодні. Саме ці брехуни-політики (*liars*) у вірші виступають героями, а, скоріше, ліричними антигероями твору. Експліцитними засобами вираження ліричного *я* у даному випадку виступають мовні синоніми *call, talk, tell, say*, контекстуальні синоніми *nations – people, woman – man - pal, child – fool, old – many years back, crummy hobo – lousy doughboy*, мовні антоніми *white – black, clothes – no clothes*, контекстуальні антоніми *fine clothes – rags, hard – twisted*.

Іншими засобами вираження ліричного *я* на лексико-семантичному рівні поетичних текстів, що аналізуються, із різним ступенем експлікації виступають архаїзми, діалектизми, жаргонізми, авторські оказіоналізми та прозаїзми, які здебільшого притаманні ідіодискурсу К. Сендберга. Треба звернути увагу на те, що в основу віршів Сендберга покладене живе мовлення й народні піснопіви, які він збирав протягом усього життя, та іноді здається, що вільний вірш,

написаний Сендбергом, є максимально наближеним до прози.

It's a lean car ... a long-legged dog of a car ... a gray-ghost eagle car. / The feet of it eat the dirt of a road ... the wings of it eat the hills. / Danny the driver dreams of it when he sees women in red skirts and red sox in his sleep. / It is in Danny's life and runs in the blood of him ... a lean gray-ghost car. (C. Sandburg, "Portrait of a Motor Car")

Малюючи портрет автомобіля як новітній атрибут, який з'явився у новому столітті, автор порівнює його із довгоногою собакою, орлом із сірими крилами, худим приводом, використовуючи такі оказіоналізми, як *a lean car, a long-legged dog of a car, a gray-ghost eagle car, a lean gray-ghost car*.

Серед лексико-семантичних засобів вираження ліричного *я*, які побудовані на використанні тропів, найбільш чисельну групу в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга представляють метафоричні й метонімічні загальномовні та індивідуально-авторські епітети, за допомогою яких поети посилюють виразність або підкреслюють характерні ознаки образу автора чи ліричного героя поетичного твору. Враховуючи те, що однією з характерних ознак поетичного дискурсу є широке використання різноманітних стилістичних засобів виразності та фігур мовлення у порівнянні з іншими типами дискурсів, цілком очікуваним є те, що епітети як експліцитні й імпліцитні засоби вираження ліричного *я* присутні майже у кожному вірші авторів, ідіодискурси яких ми аналізуємо у нашій роботі.

Так, наприклад, у самій назві вірша Р. Фроста "A Leaf Treader", який можна перекласти українською як «той, хто йде по листям», Р. Фрост використовує оказіоналізм *treader* від дієслова *to tread* – йти, ступати, крокувати. Проте, це дієслово також використовується у фразеологізмі *to tread the earth* із значенням «жити, бути живим». У цьому контексті, а також розуміючи глибинний смисл твору, можна казати про те, що іменник *leaf*, який присутній у назві вірша у функції означення, теж є метафоричним епітетом, який використовує автор як експліцитний засіб вираження ліричного *я*, адже листя тут символізують смерть, яку людина не боїться й яку вона переборює. Мова йде про те, що будь-яка жива істота на землі, чи то людина, чи то рослина (листя на дереві), має свій час для розквіту й для зів'язання. У період свого бурного цвітіння улітку листя поводили себе зухвало й пихато: автор використовує метафоричні епітети *overhead, more lifted up*, й часом своїм подихом розточували загрози у бік людини (метафоричний епітет *threatening under their breath*). У тому частково була провина автора, адже він спочатку поведився із листям дуже жорстко (метафоричний епітет *fierce from fear*), але потім намагався бути дуже обережним (метафоричний епітет *safely trodden*). Коли ж листям прийшов час помирати (*final place*), вони кличуть автора за собою (*invitation to grief*), вважаючи, що, якщо їхній час минає, то й він повинен стати вигнанцем (*the fugitive in my heart*). Кульмінацією вірша знаходимо в його останніх рядках, де Р. Фрост підсумовує, що у листя є свій термін життя, обмежений одним роком, а у людини свій: за осінню прийде зима, і її треба пережити, щоб знову насолоджуватися життям навесні (ще один метафоричний епітет – *year of snow*).

Цікавим є індивідуально-авторський метафоричний епітет, який Р. Фрост використовує у першому рядку вірша як експліцитний засіб вираження ліричного *я* – *autumn tired* (зморений, як осінь): свою утомленість він порівнює із станом природи восени, коли вона готується до зимового відпочинку, щоб навесні знову переродитися й розквітнути.

Взагалі, порівняння у поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга є одним із найпоширеніших імпліцитних засобів вираження ліричного *я* на лексико-семантичному рівні, про що свідчать наступні приклади:

Трагічний сюжет вірша Р. Фроста “Design” розгортається у центрі білої квітки під назвою суховершки, яка має лікувальні властивості (англійська назва *heal-all* дослівно перекладається як та, що може лікувати усі хвороби): маленький білий метелик, вважаючи, що він знаходиться у безпеці на височині у білій квітці, несподівано потрапляє до лап товстого ненажерливого павука, який задля маскуванню теж має білий колір. Автор задається риторичним питанням, а чи є у цьому світі місце для світлих невинних істот, де б вони могли жити й не боятися, що темні сили, замасковані під біле, їх не зруйнують? Імпліцитними засобами вираження ліричного *я* у цьому вірші виступають декілька порівнянь: автор порівнює білу квітку із піною (*a flower like a froth*), хитрого павука – із білою сніжинкою (*a snow-drop spider*), крила бідаги-метелика – із паперовим повітряним змієм (*dead wings carried like a paper kite*), самого метелика – із білим шматком жорсткої атласної тканини (*a white piece of rigid satin cloth*), а «вечерю» павука – із зіллям відьми (*ingredients of a witch's broth*).

Треба відзначити, що в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга поряд із використанням загальнономовних та індивідуально-авторських метафоричних та метонімічних епітетів та порівнянь поширеними експліцитними та імпліцитними засобами вираження ліричного *я* на лексико-семантичному рівні виступають також звичайні й концептуальні метафори, метонімії та синекдохи.

У наступному прикладі із творчої спадщини К. Сендберга вірш “Threes” цілком побудований на використанні низки метафор, метонімії та синекдох, які є основним засобом вираження ліричного *я* поета.

Автор розповідає, що з дитинства він цікавився питанням, задля чого живуть люди, заради чого вони готові йти на смерть. Ще малечою він почув три слова – свобода, рівність та братерство – національний девіз Французької Республіки, який з’явився у часи Великої французької революції. Зрозуміло, що у цьому контексті слова *Liberty, Equality, Fraternity* використано у метонімічному значенні, адже під свободою мається на увазі низка політичних та громадянських прав, рівність передбачає однакову відповідальність усіх громадян республіки, а братерство – доброзичливі стосунки між громадянами, в основі яких лежить християнське уявлення про любов, милосердя та взаєморозуміння. Автор каже, що заради цих слів загинула тисяча французів (*a thousand Frenchmen died*): це є ще одним випадком метонімічного використання, оскільки, по-перше, люди гинули не задля цих слів, а заради принципів, які ці слова позначали, а, по-друге,

за різними оцінками у роки цієї революції у Франції загинуло від 600 до 800 тисяч осіб, а отже слово *thousand* тут є прикладом синекдохи.

Із часом інші мудрі люди (*men with mustaches, sideburns, lilacs* – у значенні «чоловіки із багатим життєвим досвідом, не юнаки») називали інші поняття, заради яких вони жили й готові були померти: матір, дім, рай, або Бог, обов’язок та безсмертя (*Mother, Home, and Heaven; God, Duty, Immortality*). Нарешті, із початком Жовтневої революції у Росії з’явилися інші ідеали, заради яких люди готові були покласти свої життя (*Bread, Peace, Land*). Немає необхідності доводити, що усі ці лексичні одиниці у даному вірші автор використовує у метонімічному, точніше синекдохічному, значенні.

Ще один приклад метонімії пов’язаний із вживанням слова *leatherneck* (шкіряний загривок), яким автор позначає морського піхотинця. Цей жаргонізм використовується як синонім слова *marine* за ознакою, яка відбиває елемент форми морських піхотинців 1775-1875 років – шкіряні комірці.

Окрім низки метонімії та синекдох, К. Сендберг у своєму вірші використовує декілька метафор: три головних слова у житті людини автор називає високими золотими словами (*high golden words*) та сумними складами (*dusky syllables*), роки, що минають, у вірші цокають на великому годиннику життя (*Years ticked off their say-so on the great clocks*), переміщення морського піхотинця із порту до порту автор порівнює із кругосвітньою подорожжю (*circling the earth*).

Глибинний смисл цього вірша полягає в тому, що автор почувається дуже розчарованим від того, що він спостерігає «еволюцію», а точніше сказати, деградацію життєвих принципів, за якими живуть його більш молоді сучасники: якщо протягом століть люди жили й готові були битися й помирати заради своєї свободи, своїх сімей, своєї віри, заради миру в усьому світі, то зараз їхні принципи стали приземленими та меркантильними, пов’язаними із необхідністю постійно смачно поїсти (*ham and eggs*), мати матеріальний достаток (*how much*) та отримувати задоволення від випадкових сексуальних стосунків – на колінах у морського піхотинця, який зайшов до бару, сидить дівчисько, з якої від щойно познайомився (*do you love me, kid*).

Ще одним лексико-семантичним стилістичним засобом вираження ліричного *я* в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга виступають алегорії, як, наприклад, у вірші Р. Фроста “A Minor Bird”, зовнішній зміст якого є досить зрозумілим. Сюжет розгортається чітко, образи та ідейний висновок не потрібно роз’яснювати. Але внутрішній зміст, підтекст, ліричне *я* тут закодовано у дуже вишуканий спосіб. Проте глибинний зміст можна зрозуміти лише за спроби провести поєднальну асоціативну лінію між словом “*minor*”, що стоїть у заголовку вірша, та останнім словом шостого рядка “*key*”. Виявлення спільного прагматичного поля цих двох лексичних одиниць, а саме їх належності до музичної терміносистеми, допоможе збагнути, що пташка не лише «маленька» (перше значення англійського слова “*minor*”), але й сумна, печальна «мінорна», що є другим словниковим значенням слова “*minor*”. Розгортаючи логічний ланцюжок, можна зрозуміти, що пташка сумна через те, що ліричний

герой за буденною працею не звертає уваги на красу довколишньої природи. Відмахуючись рукою, він не хоче бачити те головне і вічне, що є джерелом життя та справжньої насолоди. А розкривши повніше семантичний спектр слова “key” (“key” означає не лише «октава», а й «ключ»), легко побачити, що воно набуває символічного смислу ключа до дверей вічноквітучого раю, до дверей природи.

Не менш вживаним, аніж попередньо розглянуті, засобом вираження ліричного *я* в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга є лексичні повтори. Так, у вірші К. Сендберга “The Liars”, який складається з 39 строк, автор повторює головну семантичну одиницю – слово *liar* – 14 разів. Іншими лексичними повторами у цьому ж вірші виступають такі лексичні одиниці: дієслово *lie* та похідні від нього форми – 7 разів, дієслова, що передають акти мовлення (*tell, say, talk, call, etc.*) – 7 разів, дієслово *let* – 6 разів, іменники *nations* та *people* – 6 разів.

Таке надмірне навмисне використання різноманітних лексичних повторів підкреслює відношення автора, його неповагу до брехунів-політиків, які вводять в оману своїх співгромадян та мільйони людей в усьому

світі й завдяки зусиллям яких у світі знову й знову починаються війни, що уносять та калічать життя сотень тисяч мирних мешканців нашої планети.

Отже, проведений лексико-семантичний аналіз мовностилістичних засобів вираження ліричного *я* довів, що досліджуване явище в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга реалізується за допомогою різноманітних мовно-мовленнєвих одиниць та може бути виражене як експліцитно, так й імпліцитно. Основними експліцитними й імпліцитними засобами вираження ліричного *я* у досліджуваних ідіодискурсах виступають особові та присвійні займенники першої та третьої особи однини, особові та присвійні займенники першої та третьої особи множини, особові та присвійні займенники другої особи, зворотні, вказівні, неозначені та заперечні займенники, мовні та контекстуальні синоніми й антоніми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми, авторські okazіоналізми та прозаїзми, метафоричні й метонімічні загальномовні та індивідуально-авторські епітети, епітети у функції внутрішнього або прихованого порівняння, звичайні порівняння, звичайні й концептуальні метафори, метонімії та синекдохи, алегорії, лексичні повтори тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагина Н.Г. Неисчезающие смыслы : эксплицитность / имплицитность в языке / Н.Г. Брагина // Хроника международной научной конференции «Текст и подтекст : поэтика эксплицитного и имплицитного» / URL: http://www.ruslang.ru/doc/conf_text_subtext10_chronicle.pdf
2. Ваулина С.С. Соотнесенность эксплицитных и имплицитных способов выражения ситуативной модальности в диахронии русского языка / С.С. Ваулина // Семантико-

дискурсивные исследования языка : эксплицитность / имплицитность выражения смыслов : материалы междунар. науч. конф. – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2006. – С. 190 – 200.

3. Демьянков В.З. О техниках понимания имплицитности речи / В.З. Демьянков / URL: <http://www.infolex.ru/Texniki.htm>

REFERENCES

1. Brahina, N.G. Scenes that are not disappearing: the explicit and the implicit / URL: http://www.ruslang.ru/doc/conf_text_subtext10_chronicle.pdf
2. Vaulina, S.S. Correlation between explicit and implicit means of expression of situational modality in diachrony of Russian lan-

guage. – Kalinigrad : Publishing house of Russian State University named after I. Kant, 2006.

3. Demyankov, V.Z. On techniques of understanding speech implicitness / URL: <http://www.infolex.ru/Texniki.htm>

Lexical and Semantic Analysis of Linguo-Stylistic Means of Expression of Lyrical *I* in Idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg

V. I. Babych

Annotation. Based on the held lexical and semantic analysis of the linguo-stylistic means of expression of the lyrical *I* in the idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg, the author arrives at the conclusion that such means are represented by personal and possessive pronouns of the first, second and third person singular and plural, reflexive, demonstrative, indefinite and negative pronouns, linguistic and contextual synonyms and antonyms, archaic and dialectal words, jargonisms, author’s occasional words and prosaisms, metaphoric and metonymic epithets, comparisons, usual and conceptual metaphors, metonyms, synecdoches, allegories, lexical repetitions, etc.

Keywords: lyrical *I*, lexical and semantic analysis, linguo-stylistic means of expression, idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg